

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Нові соціально-економічні процеси, що відбуваються останніми роками в нашій державі сприяють зростанню актуалізації професійної підготовки фахівців нової генерації, спроможних здійснити прогресивні перетворення, в тому числі й у сфері туризму. Зважаючи на глобальні трансформаційні процеси та інтенсивний технологічний розвиток у світі, отримані фахівцями туризму знання, уміння та навички потребують постійного оновлення.

Аналіз сучасного стану освіти в сфері туризму дає підстави констатувати наявність певних суперечностей. Головне протиріччя полягає у невідповідності існуючої системи підготовки майбутніх фахівців вимогам сучасного туристичного ринку. Так, з одного боку, маємо досягнутий технологічний рівень розвитку туристичної діяльності, з іншого, – гостру нестачу фахівців, спроможних забезпечити високий рівень розвитку національної індустрії туризму, інтеграції її до світового простору для прибутковості економіки України.

Професійна туристична освіта порівняно недавно стала об'єктом наукових досліджень. Останніми роками вивченню різних аспектів туристичної освіти приділяється значна увага, зокрема таким, як:

- теорія становлення та розвитку системи безперервної професійної туристичної освіти (В. Квартальнов, В. Федорченко та ін.);
- стандартизація туристичної освіти (І. Зорін, О. Ільїна, Н. Фоменко та ін.);
- туризм як специфічний дидактичний комплекс (О. Остапець-Свешников, В. Голов та ін.);
- аналіз процесу інтенсифікації навчання в системі професійної туристичної освіти (Т. Каверіна, В. Лозовецька та ін.);
- науково-методичне узагальнення розвитку регіональних структур професійної туристичної освіти в умовах ринку (Л. Кнодель, І. Томілов та ін.);
- система підготовки кадрів туризму за основним фахами (Д. Єрмілова, А. Конох та ін.) тощо.

Слід зазначити, що здійснюються психолого-педагогічні дослідження з проблем професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму, зокрема: екологічної (О. Фастовець) та практичної (Н.Хмілярчук) підготовки майбутніх менеджерів туризму, підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму, в тому числі й менеджерів (Л. Грибова), навчально-педагогічного забезпечення професійної підготовки менеджерів туристичної індустрії (Т. Сокол) тощо. Однак, незважаючи на вагомий результат досліджень і численні наукові пошуки, присвячені розвитку спеціальної фахової освіти майбутніх менеджерів туризму, поза увагою дослідників залишилися питання впровадження ефективних форм та методів навчання цих фахівців.

Метою статті є обґрунтування актуальності проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму в Україні на сучасному етапі розвитку соціуму.

Аналіз сучасних досліджень (Л. Лук'янової, Н. Покровського, С. Черняєва, В. Федорченко та ін.) дає змогу пересвідчитися, що останніми десятиліттями сфера туризму, зокрема в Україні, відчула значних змін, а саме: постійного приросту туристичних подорожей; розширення територій відвідувань та поява нових туристичних дестинацій; значне зростання вимог споживачів туристичних послуг; посилення тенденцій до персоналізації послуг, що надаються туристам та індивідуалізації туристичного сервісу; неотехнологізація послуг у туризмі та процесів обслуговування (наприклад, поширення віртуального туризму), але водночас репрезентуються їх гуманізація (важливість людського чинника); просування цінностей здорового способу життя, соціальної рівності й пошани (наприклад, розвиток програм доступного соціального туризму), соціально-екологічної відповідальності тощо.

На фоні світових тенденцій вітчизняна індустрія туризму потребує сталого розвитку. Так, аналіз досліджень учених В. Кифяка, Н. Цопи, І. Черніни та ін. в галузі економіки засвідчує тенденцію інтеграції української сфери туризму до світового туристичного простору. Але останнім часом національний туристичний бізнес, як і більшість інших секторів економіки, переживає наслідки світової економічної кризи, вплив якої підсилюється нестабільністю в соціально-економічній та політичній системі країни.

Критичний погляд та доволі чітке бачення проблеми у вітчизняній сфері туризму науково обґрунтовує дослідник Л. Лук'янова. Вона вказує, зокрема, на недоліки в організації, плануванні й управлінні туризмом у країні та системі кадрової підготовки загалом, а також недосконалість наукового прогнозування стійкого розвитку туризму. Автор називає найгостріші проблеми управлінського характеру (як в управлінні туристичною сферою, так і в управлінні освітою в сфері туризму). Ці проблеми однозначно порушують і всі дотичні, що негативно відображається на індустрії в цілому та уповільнюють процес її розвитку [5, с. 6]. Причина цієї проблематики, на наш погляд, у нечіткій визначеній стратегічній меті розвитку туристичної індустрії (передусім, в сфері підготовки управлінських кадрів), несистемній реалізації туристичної політики та низькій ефективності реальних підтримувальних дій із регулювання та розвитку туристичного ринку.

Усе це зумовило необхідність досліджень та подальшого вирішення проблем професійної підготовки майбутніх менеджерів із туризму в педагогічній теорії та практиці.

Туризм як вид людської діяльності є однією з важливих сфер вивчення. Її вивчають із погляду філософії, соціології, політології, культури, етики та естетики, історії, географії, економіки. Туризм став предметом дослідження й у педагогіці та психології.

Нами з'ясовано, що питання, пов'язані зі сферою туризму та освіти для туристичної сфери розглядаються науковцями як цілісна система. Об'єктивно ґрунтовні дослідження туризму як психолого-педагогічної категорії здійснили в різні періоди: Г. Зоріна, В. Квартальнов, Л. Кнодель, А. Конох, В. Федорченко, Н. Фоменко та ін. вчені.

Якщо звернутися до аспектів вивчення туризму в сучасному світі, то дослідники, зокрема В. Федорченко, відводять йому роль «...соціально-економіко-політичного феномену, який активно розробляється науковцями, починаючи з кінця 90-х років ХХ ст.» [7, с. 32].

Туризм – це, в першу чергу, вид економічної діяльності, однак для нашого дослідження важливим є уявлення про туризм як соціально-педагогічну систему. Так, науковці В. Федорченко, Н. Фоменко, Г. Цехмістрова та ін. розглядають туризм як інтегровану систему, що включає різні підсистеми, в тому числі й освітню.

Останнім часом у наукових дослідженнях, присвячених професійній підготовці фахівців для сфери туризму, великої уваги приділяється педагогічній доцільності аналізу професійної діяльності спеціалістів туристської сфери. Так, цікавим у межах нашого дослідження є визначення поняття «професійні кадри у сфері туризму», що пропонується А. Конохом. За словами дослідника, це підготовлені фахівці, які можуть забезпечити успішну туристичну діяльність у всіх її видах, усіма її проблемами та таки, що здатні вирішувати їх, а також розв'язувати завдання, що є актуальними в економіці на сучасному етапі [4, с. 40].

Дослідник Н. Фоменко, говорячи про специфіку професійної діяльності фахівця (в тому числі й менеджера) для туристської галузі визначає цю діяльність як одну з найважливіших у сфері туризму на початку ХХІ століття. Науковець вказує на важливість вирішення такими спеціалістами численних нетипових завдань [8, с. 137-138]. Цьому сприятиме досягнення високого рівня професіоналізму, який, на нашу думку, швидше буде сформований за умов надбання особистого професійного досвіду ще в період навчання, поряд із засвоєнням професійно спрямованих знань, отриманням професійних умінь і навичок.

З метою об'єктивного підходу до визначення специфіки професійної діяльності майбутніх менеджерів туризму вважаємо доцільним враховувати результати досліджень з економіки, що надають нам уявлення про професію менеджера з туристичної індустрії. Так, дослідник Л. Дяченко, вказуючи на необхідність створення дієвої системи стратегічного менеджменту та впровадження цільового ринкового управління у вітчизняних туристичних підприємствах, вважає, що реалізувати це завдання зможуть управлінці з глибоким

розумінням ринкових механізмів, із практичними вміннями використовувати знання з галузі менеджменту, зокрема менеджменту якості, передавати при потребі владу найманим менеджерам та впроваджувати інновації в організаційних процесах тощо [1, с. 14]. Це дає нам підґрунтя для створення такої системи підготовки майбутніх менеджерів туризму, які були б дійсно потрібні туристичному ринку та враховували зміни, що відбуваються в ньому.

Міжгалузєва інтеграція привела до появи нової провідної ролі в туристичній діяльності – менеджер з туризму. На думку В. Квартального цією ключовою фігурою туристичного ринку є «фахівець-универсаліст». Основною категорією дослідження є поняття «туристична освіта», або «освіта в сфері туризму». Наведемо дефініцію науковця Л. Кнодель, яка, спираючись на класичне трактування терміну «професійна освіта», визначає досліджуване поняття «... як підготовку фахівців різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності у сфері туризму в спеціалізованому навчальному закладі з обов'язковим вивченням циклу туристських дисциплін, із спеціально розробленими курсами як професійна програма і практикою на туристському підприємстві...» [2, с. 8].

Узагальнюючи результати ретроспективного аналізу професійної підготовки фахівців для сфери туризму, ми дійшли таких висновків. Більшість дослідників указують на складність такого явища як туризм та туристична освіта й наголошують на доцільності існування туристичної науки – туризмології. При цьому науковці розрізняють теорію та практику туристичної освіти (туризмологію та праксеологію туризму).

Історичні аспекти розвитку системи підготовки фахівців для туристичної сфери ґрунтовно описані в працях В. Абрамова та М. Тонкошкура, Т. Дворової, А. Коноха, В. Федорченка та ін. Аналіз процесу становлення та розвитку вітчизняної системи підготовки туристських кадрів зазнав свого відображення й у праці Л. Соловей. Науковець дійшла висновку, що системна підготовка туристських кадрів розпочалася з виникненням організованих форм туризму та перетворенням його з аматорського заняття на прибутковий бізнес [6, с. 22]. І хоча науковцем розглядається стан сучасної системи підготовки туристських кадрів в Україні на прикладі підготовки фахівців туризму середньої та вищої управлінської ланки, все ж її праця не має діахронного обґрунтування появи системи професійної підготовки безпосередньо майбутніх менеджерів туризму.

На думку Н. Хмілярчук, яка спирається на синергетичний підхід, підготовку фахівців туристичної сфери спричинило «... функціонування сучасної інформаційно-маркетингової служби у сфері туристичного бізнесу, а також проведення науково-дослідних, проектних і пошукових робіт з актуальних проблем розвитку рекреаційно-туристичних господарств безпосередньо пов'язані з підготовленістю фахівців сфери туризму...» [9, с. 7].

На жаль, аналіз українського законодавства в сфері освіти дає підстави стверджувати, що професійна підготовка майбутніх менеджерів для туристичної індустрії займає незначне місце в пріоритетах освітнього розвитку за галузєвими напрямками. Одним із вагомих недоліків є те, що недосконалість у визначенні державного замовлення фахівців туризму різних рівнів управління та відсутність дієвого механізму врахування потреб у цій фаховій групі для туристичного ринку на поточний та особливо на майбутній періоди розвитку, ставить цей напрям професійної туристської освіти у невизначене положення.

Підтвердження цієї думки ми знаходимо у працях науковця А. Коноха, який вважає, що в Україні спостерігається дуже слабка державна підтримка розвитку як сфери туризму, так і туристичної освіти. Особливий інтерес представляє наукова гіпотеза дослідника щодо причин такого становища, серед яких більшість вирішуються на рівні держави, але є й такі, зміни в стані яких залежать від наукових розробок, наприклад, «... в нашій країні процес навчання забезпечується розробками вузьковідомчих інститутів, що різко обмежує кругозір і навички майбутніх фахівців туризму, тоді як на Заході і Сході все частіше практикують міжсистемний підхід до питань змісту туристської освіти...» [4, с. 46]. Н. Хмілярчук наголошує, що недосконалість державної політики в сфері туризму та туристичної освіти може змінитися під впливом більш досконалої системи підготовки кадрів з управління в сфері туризму [9, с. 11].

Недосконалим залишається й зміст професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму. На це звертають увагу науковці Л. Лук'янова, Т. Сокол, Н. Фоменко. Так,

Л. Лук'янова, розглядаючи цю проблематику вказує на відсутність системності у професійній спрямованості навчальних планів, академічності в назвах дисциплін, концептуальності навчальних програм за спеціальністю, а також недосконалість понятійного апарату. Однак, дослідник вважає, що сучасна вітчизняна туристична освіта, відчувши структурні зміни, спрямована на оновлений стратегічний розвиток, відрізняється більшою гуманізацією, технологізацією, екологізацією [5, с. 6-10].

Зважаючи на це, вважаємо науково доцільним розробити теоретико-методологічне обґрунтування дидактичних аспектів професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму, зокрема впровадження інноваційних технологій навчання. Вкрай важливим аспектом дослідження, на наш погляд, є модернізація системи підготовки майбутніх фахівців сфери туризму, зокрема менеджерів з туризму. Це один із шляхів розвитку інноваційних освітніх систем, орієнтованих на потреби туристичної сфери у висококваліфікованих кадрах. При цьому однією з умов успішного розвитку таких систем вважаємо встановлення зв'язків між освітнім простором та професійним середовищем з активною участю держави та суспільних професійних організацій. У цьому ми погоджуємося з гіпотезами вчених щодо шляхів модернізації сучасної туристичної освітньої системи.

Так, Н. Фоменко вважає, що нині стає реальним і необхідним звернення науки до потреб суспільного виробництва, а виробництва – до науки [8, с. 8].

Дослідник Л. Кнодель підкреслює, що наукові статистичні підрахунки останніх показують переваги співпраці туристичної індустрії, навчальних закладів і туристичних підприємств у справі конструювання всієї системи туристичної освіти [2, с. 39]. За результатами дослідження вченим встановлено, що розвиток туристичної інфраструктури у всьому комплексі культурних, освітніх, інформаційних, технічних, політичних, правових, економічних, адміністративних та інших чинників вимагає конструктивної співпраці влади, бізнесу, громадських співтовариств, міністерств, навчальних закладів у різноманітних формах [3, с. 21-22].

Дослідник Л. Лук'янова, наголошуючи на політиці регіонального відродження туризму, серед її шляхів розвитку називає створення «технополісів» – науково-виробничих місць [5, с. 43-44].

На підтвердження актуальності проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму в Україні та їх невідкладному вирішенні на сучасному етапі розвитку суспільства нами протягом 2007, 2008 та 2011 років було проведено дослідження з метою аналізу вакансій туристичних підприємств України. Для цього було здійснено кількісно-якісний аналіз суб'єктів туристичної діяльності у м. Київ та м. Одеса (у загальній кількості 67) за визначеними критеріями. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про збільшення потреб у менеджерах туризму в сучасному суспільстві, зростання їх кількісних та якісних характеристик у 2008 році в порівнянні з 2007 та у 2011 році – з 2008. Так, спостерігається:

- 1) збільшення кількості вакансій на посаду менеджерів різних рівнів і функціональних напрямів;
- 2) поширення нових вакансій на посади, яких раніше в сфері туризму практично не було (наприклад, бренд-менеджер, менеджер з персоналу тощо);
- 3) значне розширення переліку функціональних обов'язків фахівців;
- 4) підвищення вимог до рівня сформованості професійних знань, умінь навичок та професійно важливих якостей;
- 5) зростання ролі підвищення кваліфікації та професійного й особистісного розвитку претендентів на посаду менеджера з туризму.

З аналізу основних функціональних обов'язків професії менеджера з туризму, ми бачимо, що їх професійні особливості полягають в тому, що поряд із виконанням прямих управлінських функцій в межах власних повноважень, безпосередньо контактували з туристом, як об'єктом надання туристичних послуг. Цей аспект необхідно врахувати під час науково-методичного відбору змісту професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму та впровадження відповідних технологій навчання.

Узагальнюючи результати аналізу, ми виявили конструктивні зміни у кадровій політиці вітчизняних туристичних підприємств, що свідчить про необхідність їх подальшого розвитку.

Нами також було проведено дослідження щодо визначення актуальності фахової підготовки майбутніх менеджерів туризму до професійної діяльності. Протягом 2011 року опитано керівників і власників провідних вітчизняних туристичних підприємств (загалом 81 особа).

На основі аналізу одержаних результатів опитування ми можемо стверджувати, що сучасний український туристичний ринок потребує професіональних менеджерів різних ланок управління. Респондентами підтверджено наше спостереження про невисокий ступінь довіри працедавців до професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму навчальними закладами України. При цьому зазначається пріоритетність у відборі на роботу працівників з курсовою підготовкою на базі освіти за напрямом «Іноземна мова» та випускників географічних факультетів ВНЗ. Усе це зумовлено динамічним характером діяльності в індустрії туризму, швидкістю змін в даній сфері та неспроможністю оперативно реагувати на такі інноваційні зміни системою сучасної освіти, недосконалістю змістом спеціальної фахової підготовки менеджерів з туризму.

Вищезазначені твердження підтверджують актуальність вирішення широкої проблематики підготовки майбутніх менеджерів туризму.

За результатами проведеного актуального дослідження професійної підготовки майбутніх менеджерів як психолого-педагогічної проблеми ми можемо зробити наступні висновки:

1. Під впливом глобалізації індустрія туризму в світі зазнала значних змін. Вітчизняна сфера туризму, що стоїть на шляху інтеграції у світовий простір, відповідно до зростаючих потреб внутрішнього туристичного ринку потребує розвитку, який уможливило б здійснення тільки за умов ефективного управління сферою туризму в Україні на державному та на інших рівнях окремих суб'єктів туристичної діяльності.

2. Враховуючи темпи, з якими відбуваються ці зміни, особливого значення набуває формування та розвиток дієвої системи професійної підготовки кадрів усіх рівнів (особливо управлінських) для сфери туризму. Вкрай важливо розвивати випереджувальну систему професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму.

3. У працях вітчизняних дослідників здійснюються наукові пошуки шляхів удосконалення системи підготовки фахівців для сфери туризму, в тому числі менеджерів туризму, напрямів її модернізації. Проведене нами експериментальне дослідження вимог вітчизняного туристичного ринку до професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму підтверджує актуальність та перспективність зазначеної проблеми як предмету психолого-педагогічних досліджень.

Подальшого дослідження потребують сучасні підходи до професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму; здійснення порівняльного аналізу систем формальної та неформальної туристичної освіти з метою виявлення найбільш прогресивних методів та форм професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму; вивчення світового досвіду в сфері професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму.

Література:

1. Дяченко Л.А. Управління підприємствами туристичної сфери : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. економ. Наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Л.А. Дяченко. — К., 2011. — 20 с.
2. Кнодель Л.В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах –членах ВТО : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Кнодель Людмила Володимирівна. – Тернопіль, 2007. – 641 с.
3. Кнодель Л.В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах ВТО : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л.В. Кнодель. – Тернопіль, 2007. – 41 с.
4. Конох А.П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Конох Анатолій Петрович. – Київ, 2007. – 679с.

5. Лук'янова Л.Г. Освіта в туризмі : навч.-метод. посіб. / Людмила Григорівна Лук'янова. – К. : Вища шк., 2008. – 719 с.

6. Соловей Л.С. Становлення вітчизняної системи підготовки майбутніх фахівців сфери туризму (друга половина ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка і історія педагогіки» / Л.С. Соловей. — К., 2011. — С. 28

7. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму : [монографія] ; за ред. Н.Г. Ничкало. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 472 с.

8. Фоменко Н.А. Стандартизація туристської освіти: теорія, методика : [монографія]. – К. : Вища шк., 2011. – 287 с.

9. Хмілярчук Н.С. Педагогічні умови організації навчальної практики майбутніх менеджерів туристичної сфери : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.С. Хмілярчук. – Вінниця, 2008. – 23 с.

У статті визначається актуальність професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму як психолого-педагогічна проблема в сучасних умовах розвитку туристичної індустрії України. Наголошується на необхідності подальших наукових досліджень в напрямку модернізації системи освіти для менеджерів туризму, зокрема впровадження інноваційних технологій навчання, відповідних оновленому змісту туристичної освіти та вимогам туристичного ринку.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх менеджерів туризму, туристична індустрія України

В статье определяется актуальность профессиональной подготовки будущих менеджеров туризма как психолого-педагогическая проблема в современных условиях развития туристической индустрии Украины. Сделан акцент на необходимости последующих научных исследований в направлении модернизации системы образования для менеджеров туризма, в частности, внедрение инновационных технологий обучения, соответствующих обновленному содержанию туристического образования и требованиям туристического рынка.

Ключевые слова: профессиональная подготовка будущих менеджеров туризма, туристическая индустрия Украины

In the article is observed the actuality of professional training of future tourism managers a psychological-pedagogical problem in modern conditions of tourism industry development in Ukraine. The accent is made on the necessity of following scientific researches towards modernization of system of education for tourism managers, particularity introduction of innovative technologies of education, corresponding to renewed content of touristic education and requirement of tourist market.

Keywords: professional training of future tourism managers, tourism industry of Ukraine.